

Куш Е.О.

Ідеологічні особливості упередженого дискурсу американських, британських і російських політиків

Куш Еліна Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ідеологічних особливостей упередженого дискурсу американських, британських і російських політиків. Структурно-семантична організація упередженого дискурсу визначається макроструктурою ідеологічної поляризації, що вербалізується рекурентними пропозиціями.

Ключові слова: поляризація, макроструктура, рекурентна пропозиція, структурно-семантична організація, упереджений дискурс

Питання співвідношення мови та ідеології, ідеологічних характеристик дискурсу посідають чільне місце в сучасних лінгвістичних розвідках. Розуміння ідеології як системи поглядів, уявлень, переконань, цінностей та установок, які поділяються представниками певної соціальної групи / спільноти та вербалізуються в їх дискурсі за допомогою різномовних мовних одиниць, стає визначальним для сучасного мовознавства [14, с. 52]. Вживання слова “ідеологія” у зв’язку з проблемами, які досліджують мовознавці, стає більш популярним в останні часи. Мова вже не сприймається як безвинний засіб відображення дійсності, але стає інструментом конструювання та легалізації інституцій влади, ідеологічної та політичної боротьби.

Слід підкреслити, що дослідження виявів ідеології не зводиться лише до вивчення особливостей її актуалізації в дискурсі. Ідеологія може виражатися за допомогою інших соціальних практик та семіотичних кодів, зокрема візуальних образів, фотографій, знаків, жестів тощо. Проте саме мовлення та тексти дають змогу формулювати та висловлювати ідеологічні переконання й уявлення безпосередньо. Ідеології “проектуються на різні рівні та дискурсу, кожна зі своєю структурою та стратегією, визначаючи сам спосіб його семантичної та структурної організації” [13, с. 14].

Проблема упередженого дискурсу політиків, його ідеологічних особливостей, привертає увагу не тільки лінгвістів, але й фахівців різних гуманітарних наук: конфліктологів, політологів, соціологів та інших. Ставлячи за мету визначити способи та засоби подолання різноманітних упереджень, що існують у сучасних політиків та вербалізуються відповідно у їх мовленні, науковці говорять про те, що поряд із засобами масової інформації політичний дискурс постає одним із найголовніших засобів впливу на свідомість людини, одним із важелів формування переконань та укорінення певних поглядів у сучасних суспільствах та світовому співтоваристві [11, с. 37].

Визначаючи пріоритетність “дискурсної онтології” пізнання політичної та соціальної реальності, науковці наголошують і на необхідності системного дослідження політичного мовлення в зв’язку з екстралінгвальними факторами його породження та сприйняття [9, с. 24]. Упереджений дискурс політичних діячів виявляє систему їх ідеологічних уявлень і переконань, вірувань і поглядів, свідчить про наявність соціальних настанов та атитюдів, які характеризують, зокрема, особливості сприйняття ними подій, суб’єктів та одне одного. Такі особливості залежать, насамперед, від значення чи цінності цих подій або суб’єктів для ін-

дивідів, як представників певної політичної, соціальної групи.

Метою даної статті є виявлення ідеологічних особливостей упередженого дискурсу американських, британських і російських політиків. У зв’язку з цим завданням даної статті полягають у: аналізі явища упередженості, з’ясуванні ідеологічних макроструктур упередженого дискурсу політичних діячів та пропозицій, що формують їх; визначенні структурно-семантичної організації упередженого політичного дискурсу та засобів вербалізації упереджень; дослідженні видів упередженого мовлення політиків різних країн. Об’єктом статті є упереджений політичний дискурс США, Великобританії, Росії. Аналіз упередженого дискурсу відбувається в парадигмі критичного дискурс-аналізу, сформованої наприкінці ХХ століття під впливом ідей критичної теорії Ю. Хабермаса [16]; соціально-філософських концепцій влади, ідеології й їх взаємозв’язку з мовою Р. Барта [2] та М. Фуко [12]; концепцій дискурсного конструювання світу соціальних конструкціоністів [18; 23] та ідеологічної зумовленості конструювання дискурсу Т. ван Дейка [14]. Критичний дискурс-аналіз спрямований на дослідження ідеологічних аспектів використання мовних одиниць учасниками інституційного спілкування, ідеологічно зумовлених особливостей породження та сприйняття їх дискурсу.

Під упередженнями зазвичай розуміють “негативні та стереотипні уявлення та переконаннями, ворожі, необ’єктивні судження представників однієї соціальної, етнічної, політичної єдності про іншу” [1, с. 187]. Сучасні дослідники упередженого мовлення вказують на існування різноманітних упереджень, що визначають особливості сприйняття, поведінки та дій щодо об’єктів упередженості: представників етнічних меншин, інших націй, культур та релігій, людей із фізичними вадами, політичних і соціальних діячів, партій, угруповань тощо. Американські соціальні психологи Д. Креч та Р. Крачфілд співвідносили упередження з негативними соціальними установками (атитюдами), що є вкрай стереотипізованими, емоційно зарядженими та нелегко піддаються змінам [20, с. 12]. Детально досліджуючи етнічні упередження та засоби їх вербалізації у різних типах дискурсу, голландський дослідник Т. ван Дейк неодноразово наголошував на існуванні соціальних настанов, що визначають особливості упередженого мовлення та дій [13, с. 34; 14, с. 71]. Ми вважаємо, що саме теорія настанов, що детально розроблялась у соціальній психології, дає змогу зрозуміти сутність явища упереджень.

Настанова є одночасно елементом психологічної структури індивіда й елементом соціальної структури, оскільки психологічний стан особистості визначається зовнішніми об'єктами, локалізованими в соціумі та ціннісними орієнтаціями тієї соціальної групи, до якої вона належить. Соціальна настанова (атитюд) є станом свідомості людини, який детермінує особливості її соціальної поведінки, включаючи мовлення. Одним із найважливіших питань теорії соціальної настанови є визначення її структури. Загальноновизнаною є тричленна структура, запропонована в 1947 році англійцем М. Смітом, яка складається з трьох компонентів: когнітивного (інформаційного або стереотипного), афективного (емоційно-оцінного) та конативного (регулятивного або компонента поведінки). Когнітивний компонент містить знання, уявлення про соціальний об'єкт; афективний – відображає емоційно-оцінне ставлення до нього; конативний – виражає потенційну готовність особистості реалізувати певну поведінку щодо соціального об'єкта [1, с. 13]. Отже, знання компонентної складової соціальних настанов надає можливість розуміти сталий характер та емоційність упередженого ставлення до суб'єктів чи об'єктів упередженості, характеризувати особливості дій та поведінки, в тому числі і мовленнєвої, щодо них.

Мовлення та поведінка політиків визначається не тільки атитюдами, але й, в першу чергу, системою ідеологічних переконань та поглядів, що формуються в них, зокрема, завдяки приналежності до певної партії, осередку, спільноти. Безумовно, кожна партія чи політичний осередок висуває та пропагує певні ідеї, що сформувалися в неї в залежності від системи цінностей. Так, наприклад, питання імміграційної політики країни є конфліктогенним фактором, одним із найважливіших пунктів політичної боротьби між представниками партії консерваторів та лейбористів у Великій Британії. Під час виборчих кампаній 2005 та 2009 років консерватори підкреслювали, що проблеми імміграції, соціальний статус іммігрантів та біженців стають найбільш значущими для британського суспільства.

Сповідуючи принципи соціального консерватизму, тобто збереження традиційних цінностей та норм британського суспільства, консерватори завжди виступали проти імміграційної політики лейбористів, критикуючи їх за лібералізм та втрату контролю над імміграційними процесами. У зв'язку з цим головною метою дискурсу британських консерваторів з питань імміграції було не лише переконання масового адресата в недоцільності та небезпечності імміграційної політики лейбористів, але й здійснення впливу на потенційного виборця з тим, щоб залучити його на свій бік. Наприклад, представник консервативної партії Д. Сміт вважає, що чужоземці та імміграційна політика лейбористів становлять загрозу для британців, на що вказує фрагмент його дискурсу:

The new arrivals pose a threat to everything we cherish – our jobs, our welfare, our national identity and way of life. They don't enrich and invigorate our economy, as the Labour party believes [24].

Характеристика іноземців, які прибувають до країни, відбувається в дискурсі Д. Сміта за допомогою негативних речень: *The new arrivals pose a threat to everything..., They don't enrich and invigorate...* За своїм

оцінним значенням вони протилежні мовним одиницям, використаними для надання характеристик британцям: *we cherish – our jobs, our welfare, our national identity and way of life; our economy*. Позитивно-оцінну семантику мають, в першу чергу, одиниці на позначення національних цінностей британців *jobs, the welfare state, our national identity and way of life*. Використовуючи речення *They don't enrich and invigorate our economy, as the Labour party believes*, консерватор вказує на хибні, на його думку, уявлення партії лейбористів про роль іммігрантів у розвитку країни.

Проаналізуємо ще один приклад:

Immigrants do create tensions and British people perceive that newcomers are in competition for scarce resources and public services. The pressure on resources is often intense and local services are often insufficient to meet the needs of the existing community, let alone newcomers [19].

Хоча для номінації іммігрантів британський консерватор М. Ховард використовує нейтральні лексичні одиниці *immigrants, newcomers*, семантика предикативних конструкцій *do create tension, are in competition for scarce resources and public services*, що співвідносяться з цими одиницями, не є нейтральною. За допомогою речення зі вказаними конструкціями, а також речення *The pressure on resources is often intense ... перебування іноземців у країні представлено політиком як таке, що не викликає позитивних емоцій у британців і є не вигідним для них.*

Зазначені приклади свідчать про актуалізацію ідеологічно зумовлених уявлень та переконань британських політиків та дозволяють говорити про ідеологічну поляризацію представників “своїх та чужих”, тобто представників своєї та чужих націй та представників своєї (консерватори) та іншої (лейбористи) партій. Макроструктура ідеологічної поляризації “своїх та чужих”, визначає особливості структурно-семантичної організації дискурсу політиків. Спираючись на Т. ван Дейка, під макроструктурою ми розуміємо глобальну структуру організації дискурсу, призначену для абстрактного семантичного опису його змісту [14, с. 41]. Рекурентні пропозиції, що є безпосередніми засобами актуалізації макроструктури ідеологічної поляризації представників своєї та іншої партії чи спільноти, свідчать про наявність упереджених уявлень та переконань їх продуцентів. На думку Т. ван Дейка, упереджений дискурс політиків та його макроструктури визначаються, насамперед, ідеологією, яку вони пропагують [14, с. 42].

Розумінню ідеології та особливостей її актуалізації в дискурсі сприяли дослідження в галузі семіотики [5; 15; 17]. У термінах А. Греймаса та Ж. Курте ідеологічний дискурс є вторинною семіотичною системою, ідеологія ж може бути представлена як семіотична модель, що є рекурентною глибинною структурою, притаманною дискурсу [5, с. 495–497]. Шляхи вирішення питань, що являє собою така структура, як вона моделюється, були намічені ще Празькою лінгвістичною школою при розробленні теорії опозицій [6, с. 62–68]. Не можна стверджувати, що будь-який дискурс має ідеологічне підґрунтя. Фокусом уваги ідеологічного дискурсу є характеристика поляризованих соціальних груп. Отже, спрямований на їх ідентифі-

кацію та протиставлення, цей дискурс спирається на ряд бінарних опозицій (МИ-ВОНИ / СВОЇ- ЧУЖІ – ХОРОШІ / ПОГАНІ), апелює до системи цінностей певних соціальних груп [2, с. 52].

Наступний приклад свідчить про наявність упередженості американських політиків до представників ісламських країн. Безумовно, формуванню упереджених поглядів та переконань щодо останніх сприяла війна з Іраком, численні теракти, що відбулися в США, проблема тероризму. Саме тому американські політичні діячі щоякнайменш протягом десятиліття говорили про те, що представники ісламських країн несуть загрозу для Америки та усього західного світу, зокрема:

The American way is simply superior in key respects, for it creates the greatest freedom and prosperity for the greatest number of individuals. The threat of new jackals comes from abroad. Islamic representatives cannot reconcile with the Western-secular universe. We all know who were terrorists, we all know where they were taught or came from [25].

Для надання характеристик своїй нації, її культурі та способу життя американський політик використовує номінативні одиниці позитивно-оцінної семантики *superior, creates the greatest freedom and prosperity, the greatest number of individuals*. Характеристика чужинців із ісламських країн відбувається в дискурсі політика за допомогою номінативної одиниці з пейоративним зоонімом *new jackals*. Таке метафоричне позначення не тільки експлікує упереджене ставлення американського політичного діяча до вказаних іноземців, але й виявляє його уявлення про них як ненависних до західної цивілізації людей. Окрім негативно-оцінного зооніма, про це свідчить і семантика речення, що, поряд з іншим, конкретизує релігійну приналежність відповідних референтів *Islamic representatives cannot reconcile with the Western-secular universe*, а також речення *We all know who were terrorists, we all know where they were taught or came from*. Зазначені одиниці актуалізують макроструктуру ідеологічної поляризації представників своєї та чужих націй, представлену пропозиціями МИ / СВОЇ: ХОРОШІ – ВОНИ / ЧУЖІ: ПОГАНІ.

В залежності від системи ціннісних уявлень про політичні, соціокультурні події, що відбуваються в тій чи іншій країні, їх значущість, їх суб'єктів та об'єктів, пропагованих ідей, за які борються політики, рекурентні пропозиції ідеологічної поляризації макроструктур упередженого мовлення, вербалізуються за допомогою одиниць, протилежних за своїм оцінним значенням, зокрема:

Мы шли навстречу Украине не только по Крыму, но и по такой сложнейшей теме, как разграничение

акватории Азовского моря и Керченского пролива. Из чего мы тогда исходили? Исходили из того, что хорошие отношения с Украиной для нас главное, и они не должны быть заложником территориальных споров. Но при этом, конечно, рассчитывали, что Украина будет нашим добрым соседом, что русские и русскоязычные граждане на Украине, особенно на её юго-востоке и в Крыму, будут жить в условиях дружественного, демократического, цивилизованного государства, что их законные интересы будут обеспечены в соответствии с нормами международного права. Однако ситуация стала развиваться по-другому. Раз за разом предпринимались попытки лишить русских исторической памяти, а подчас и родного языка, сделать объектом принудительной ассимиляции ... [10].

У наведеному прикладі представники російської нації, їхні дії та думки характеризуються за допомогою позитивно-оцінних речень: *Мы шли навстречу Украине...; Исходили из того, что хорошие отношения с Украиной для нас главное...; Но при этом, конечно, рассчитывали, что Украина будет нашим добрым соседом*. Представники української нації водночас характеризуються негативно: *Раз за разом предпринимались попытки лишить русских исторической памяти, а подчас и родного языка, сделать объектом принудительной ассимиляции*. Зазначені одиниці актуалізують макроструктуру ідеологічної поляризації представників російської та української націй, представлену в наведеному уривку упередженого мовлення пропозиціями МИ / СВОЇ: ХОРОШІ – ВОНИ / ЧУЖІ: ПОГАНІ. Відмічаємо, що наявність пропозицій пропозиціями МИ / РОСІЯНИ: ХОРОШІ – ВОНИ / УКРАЇНЦІ: ПОГАНІ є типовою рисою дискурсу деяких інших російських, що свідчить про їх упереджене та необ'єктивне ставлення до представників української нації та України в цілому.

Таким чином, вважаємо, що макроструктура ідеологічної поляризації, актуалізована рекурентними пропозиціями МИ / СВОЇ: ХОРОШІ – ВОНИ / ЧУЖІ: ПОГАНІ, вказує на упередженість дискурсу політичних діячів різних країн. Вказана макроструктура вербалізується за допомогою мовних одиниць різних рівнів. Експлікуючи упереджені погляди та переконання політиків, ці одиниці слугують засобами номінації та надання характеристик представникам своєї та чужих націй, спільнот, партій, а також ситуацій, подій, фактів, пов'язаних із ними. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методик корегування та усунення упередженості в дискурсі політиків та інших інституційних типах дискурсу, порівняльному аналізі упередженого дискурсу політичних діячів різних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Психология социального познания / Галина Михайловна Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Барт Р. S/Z / Р. Барт. – М. : УРСС, 2001. – 231 с.
3. Гасанов И.Б. Национальные стереотипы и образ врага / Игорь Борисович Гасанов. – М. : Прогресс, 1994. – 39 с.
4. Гнатенко П.И. Этнические установки и этнические стереотипы / Павел Иванович Гнатенко, Виктор Ильич Павленко. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1995. – 200 с.
5. Греймас А.Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка / А.Ж. Греймас, Ж. Курте. – М. : Радуга, 1983. – С. 483–551.
6. Звегинцев В.А. Тезисы Пражского лингвистического кружка / В. А. Звегинцев. – М. : Прогресс, 1967. – 142 с.
7. Кон И.С. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических предубеждений / И.С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187–201.
8. Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс. – М. : Наука, 1983. – 535 с.
9. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
10. Путин В.В. Обращение к Генеральному собранию о воссоединении с Крымом / В.В. Путин. – URL: <http://www.km>

- ru/v-rossii/2014/03/18/vladimir-putin/734940-obrashchenie-vladim-ra-putina-k-federalnomu-sobraniyu-o-vo
11. Филинский А.А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999- 2000 гг. : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Александр Александрович Филинский. – Тверь, 2000.– 163 с.
 12. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – Киев : Ника-центр. – 1996. – 207 с.
 13. Dijk T. A. van. Communicating Racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk / Teun A. van Dijk. – L. : Sage Publications. – 1987. – 437 p.
 14. Dijk T.A. van. Ideology: a Multidisciplinary Approach / Teun A. van Dijk. – L. : Sage Publications, 1998. – 374 p.
 15. Gandelman C. The semiotic square as a «catastrophe» / C. Gandelman // Semiotica. – 1988. – №70. – P. 79–98.
 16. Habermas J. Towards a Rational Society / J. Habermas. – Boston : Beacon Press, 1970. – 218 p.
 17. Halliday M. Language, Context and Text: Aspects of Language in Social-Semiotic Perspective / M. Halliday, R. Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 126 p.
 18. Hardimon M.O. The Ordinary Concept of Race / M.O. Hardimon // The Journal of Philosophy. – 2003. – Vol. 1, №9. – P. 437–455.
 19. Howard M. It's Time to Set an Annual Limit to Immigration / M. Howard. – URL: http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=119049&speeches=1
 20. Krech D. Individual in society / D. Krech, R. Crutschfield. – N.Y. : Academic Press, 1962. – 214 p.
 21. Racism at the Top. Parliamentary Debates on Ethnic Issues in Six European States: [ed. by R. Wodak & Dijk T. A. van] – Klagenfurt : Drava Verlag, 2000. – 412 p.
 22. Reisigl M. Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism / Martin Reisigl, Ruth Wodak. – L. & N.Y. : Routledge, 2001. – 298 p.
 23. Shutter J., Gergen K. Social construction: Knowledge, self, others and continuing the conversation / J. Shutter, K. Gergen / Communication Yearbook. – Vol.17. – Thousand Oaks, 1988. – P. 3–33.
 24. Smith D. Asylum Debate / D. Smith. – URL: http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=133321&speeches=1
 25. Tirkophope E. Islamic Threat / Edward Tirkophope. – URL: <http://hot.com.politica.usa=72237&speeches=1>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andreeva G.M. Psychology of social cognition / Galina Andreeva. - Moscow: Aspect Press, 2000. - 288 p.
2. Bart R. S/Z / R. Barth. - Moscow: URSS, 2001. - 231 p.
3. Hasanov I.B. National stereotypes and enemy images / I.B. Hasanov. - Moscow: Progress, 1994. - 39 p.
4. Gnatenko P.I. Ethnic installation and ethnic stereotypes / P.I. Gnatenko, V.I. Pavlenko. - Dnepropetrovsk: Publishing House of the DSU, 1995. - 200 p.
5. Greimas A.J. Semiotics. Explanatory dictionary of language theory / A.J. Greimas, J. Kurt. - M.: Rainbow, 1983. - S. 483-551.
6. Zvegintsev V.A. Abstracts of the Prague Linguistic Circle / V.A. Zvegintsev. - Moscow: Progress, 1967. - 142 p.
7. Kon I.S. Psychology of prejudice. On the social and psychological roots of ethnic prejudices / I.S. Kon // New World. - 1966. - № 9. - S. 187-201.
8. Levi-Stross Kl. Structural Anthropology / Kl. Levi-Stross. - Moscow: Nauka, 1983. - 535 p.
9. Makarov M.L. Fundamentals of the theory of discourse / M.L. Makarov. - M.: ITDGK "Gnosis", 2003. - 280 p.
10. Putin V.V. Address to the General Assembly on the reunification of the Crimea / V.V. Putin. - URL: <http://www.km.ru/v-rossii/2014/03/18/vladimir-putin/734940-obrashchenie-vladim-ra-putina-k-federalnomu-sobraniyu-o-vo>
11. Filinsky A.A. Critical analysis of political discourse campaign 1999- 2000 years. : Dis ... Cand. filol. Sciences: 10.02.19 / Alexander Filinsky. - Tver, 2000.- 163 p.
12. Foucault M. The Archaeology of Knowledge / Michel Foucault. - Kiev: Nika-centr. - 1996. - 207 p.

Kushch E.O.

Ideological Peculiarities of Prejudiced Discourse of American, British and Russian Politicians

Abstract. The article is devoted to the investigation of the ideological peculiarities of the prejudiced discourse of American, British and Russian politicians. The structural and semantic organization of the prejudiced discourse is determined by the macrostructure of ideological polarization, that is verbalized with the help of recurrent propositions.

Keywords: *polarization, macrostructure, proposition, structural and semantic organization, prejudiced discourse*

Кушч Е.А.

Идеологические особенности предубежденного дискурса американских, британских и российских политиков

Статья посвящена исследованию идеологических особенностей предубежденного дискурса американских, британских и российских политиков. Структурно-семантическая организация предубежденного дискурса определяется макроструктурой идеологической поляризации, которая вербализуется рекуррентными пропозициями.

Ключевые слова: *поляризация, макроструктура, пропозиция, структурно-семантическая организация, предубежденный дискурс*